

Елена Цукеска
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

УДК: 130.2:8

ПЛАТОН ИЛИ ЗА СОЗДАВАЊЕТО ИМИЊА

За јазикот Платон има зборувано во повеќе свои дијалози, но само „Кратил“ е во целост посветен на оваа тема. Во него Платон, од една страна, теоретски го дискутира и образложува создавањето, составувањето на имињата (зборовите), а од друга страна, практично го илустрира преку процесот што е обратен од создавањето, а тоа е етимолошката анализа, односно разложувањето на зборовите на нивните составни делови.

Без да завлегуваме во аргументација на можните интерпретации на содржината,¹ расправата на Платон во „Кратил“ за точноста на имињата би можеле да ја сумираме на следниов начин.

Не е воопшто лесно да се расправа за тоа дали точноста на имињата произлегува од некаква природност *ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἐκάστω τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν* (Pl. Cra. 383a4-5) како што тврди Кратил или не, затоа што *χαλεπὰ τὰ καλὰ ἐστὶν ὅπῃ ἔχει μαθεῖν καὶ δὴ καὶ τὸ περὶ τῶν ὀνομάτων οὐ σμικρὸν τυγχάνει ὄν μάθημα* (Pl. Cra. 384b1-2), „тешко е да се осознаат убавите нешта; а она за имињата воопшто не е некое мало сознание“.

Процесот на создавање, составување имиња Платон (преку ликот на Сократ) го именува како *ἡ τοῦ ὀνόματος θέσις*, оној што создава имиња е *ὀνοματούργος*, „изработувач на имиња“, односно *νομοθέτης*, „законодавач“, односно *δημιουργὸς ὀνομάτων*, „творец на имиња“, односно *ὀνομάτων θέτης*, „давач, создавач, составувач на имиња“.

¹ Интересот кај истражувачите за овој дијалог не стивнува со текот на вековите. За концизен преглед на поважните библиографски единици, види David Sedley, "Plato's Cratylus". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (First published Wed Oct 4, 2006; substantive revision Tue Aug 13, 2013). ed. Edward N. Zalta, URL = <http://plato.stanford.edu/entries/plato-cratylus/#Bib.14.06.2014>.

Бидејќи името е во природна врска со нештото, односно *φύσει τὰ ὀνόματα εἶναι τοῖς πράγμασι* (Pl. Cra. 390d9-e1), „според природата им припаѓаат имињата на нештата“ (а не *νόμῳ καὶ ἔθει* (Pl. Cra. 384d7-8), „според законитост и навика (обичај)“, како што тврди Хермоген, соговорникот на Сократ); бидејќи името е *διδασκαλικόν ὄργανον καὶ διακριτικόν τῆς οὐσίας* (Pl. Cra. 388b13-c1), „алатка за поучување и одделување на суштината“; бидејќи името е *μίμημα φωνῆ* (Pl. Cra. 423b9), „подражавање (пресликување, слика) со глас“, односно *δήλωμα συλλαβαῖς καὶ γράμμασι πράγματος* (Pl. Cra. 433b3), „пројава (приказ) во слогови и букви на предметот“, затоа, да создава имиња може само оној што *τὸν ἀποβλέποντα εἰς τὸ τῆ φύσει ὄνομα ὃν ἐκάστω καὶ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ εἶδος τιθέναι εἷς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβάς* (Pl. Cra. 390e2-4), „имајќи го предвид името што на секое нешто му припаѓа природно е способен да го постави (направи) неговиот облик во букви и слогови“, *διὰ τῶν συλλαβῶν τε καὶ γραμμάτων τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ἀπομιμούμενος* (Pl. Cra. 431d2-3), „односно да ја подражава (отсликува) суштината на нештата со слогови и букви“.

Процесот на создавање имиња е процес во кој *ἐπεμβάλλομεν γράμματα, τὰ δ' ἐξαιροῦμεν ... καὶ τὰς ὀξύτητας μεταβάλλομεν* (Pl. Cra. 399a7-9), „додаваме или исфрламе букви... и ги менуваме акцентите“ и затоа оној што именува, што подражава (отсликува) со глас мора, *διελέσθαι τὰ στοιχεῖα πρῶτον... ἔπειτα τῶν συλλαβῶν ... ἐπίστασθαι ἐπιφέρειν ἕκαστον κατὰ τὴν ὁμοιότητα* (Pl. Cra. 424b10-d6), „да ги расчлени гласовите ... потоа слоговите ... и да знае правилно да ги примени според сличноста“. Токму во тоа се состои точноста на имињата, секој глас правилно да се употреби како алатка за сликање на определен квалитет на предметот, на пример гласот *ρ* за да се означи движење, *ο* за да се означи заобленост, заокруженост, *λ* за лизгавост, мекост итн.

Сепак, и покрај природноста на врската помеѓу името и нештото, при крајот од дијалогот „Кратил“ Сократ и Хермоген заклучуваат дека *τὰ ὄντα*, нештата, „не треба да се создаваат и да се испитуваат од имињата, туку многу повеќе од самите себеси отколку од имињата“, *οὐκ ἐξ ὀνομάτων ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον αὐτὰ ἐξ αὐτῶν καὶ μαθητέον καὶ ζητητέον ἢ ἐκ τῶν ὀνομάτων* (Pl. Cra. 439b6-8).

Пристапот, во кој врската помеѓу знакот и означеното се дефинира како природна, денес во лингвистиката се развива во посебен правец наречен *iconicity*, *iconism*, икониичност или сликовитост. Добро поставените имиња, како што вели Платон, се слики на нештата, сп. *ὀνόματα εἶναι εἰκόνας τῶν πραγμάτων* (Pl. Cra. 439a3). На почетокот за сликовита се сметала само оноματοпејата, а денес сликовитост се препознава и на фонетско и на морфолошко и на синтаксичко ниво.² Дискусијата околу тоа дали врската помеѓу знакот и означеното е произволна или мотивирана така како што ја презентира Платон во „Кратил“ денес веќе е дискусија само околу тоа во колкава мера врската помеѓу знакот и означеното е произволна односно мотивирана. Целта на овој труд е преку филолошка анализа на некои примери да направи увид во тоа како самиот Платон ги составува имињата и колку природно ја отсликува суштината на нештата притоа.

Многу сложенки првпат во писмена форма се потврдени преку делата на Платон. Самиот термин *ὀνοματούργος*, „изработувач, мајстор за имиња“, иако според коментарите на Прокле го одразува учењето на питагорејците (Procl. in Cra. 6), сепак прв и единствен пат се среќава во „Кратил“, сп. Pl. Cra. 389a. Оваа сложенка со прв дел *ὄνοματ-* (од основата на именката *ὄνομα*, *ὄνοματος*, „име“) и втор дел *-ουργος* (од индоевропскиот корен **werǵ-*, „работи“, сп. *ἔργον*, „дело, работа, занает, задача“, *ἔρδω*, „правам, извршувам“, *ἐργάζομαι*, „работам, се занимавам, изработувам“, *ὄργανον*, „орудие, алатка“) кореспондира со сложенката *δημιουργός* (хом. *δημοεργός*, дор. *δαμιорγός*), „оној што изработува работи полезни за заедницата, за народот; занаетчија“ и со сите други сложенки со втор дел *-ουργος*, кои означуваат вршители на занаетчиски работи, а се посведочени уште од микенскиот период на грчкиот јазик, сп. *to-ko-so-wo-ko* (PY An 207.12), */toksoworgoi/*, ном. мнж. од **/tokso-worgos/*, „изработувач на лакови и стрели“, *φασγαν-ουργός*, „изработувач на мечеви“, *ξυλ-ουργός*, „дрводелец“.³ Што се однесува до првиот дел, кај Хомер е забележана употребата на сложената придавка *ὀνομά-κλυτος*,

² Anderson 35; Antilla 18 и понатаму.

³ За образувањето на ваквите сложенки види DELG II: 364, 803; GEW I: 380, 548; Risch 207; Бузалковска 82 и понатаму; Bader 33 и понатаму.

„прочуен“, со *ὄνομα*- како прв дел, без денталното проширување. Во Платоновата сложенка *ὄνοματ-ουρῶς* се гледа именската основа *ὄνομα-τ-* веќе со дентално проширување, што има паралела во сложенки како *σηματ-ουρῶς*, „изработувач на обележја за штитови, *ἀγαλματ-ουρῶς*, „изработувач на статуи“. Од споредбата се гледа дека и во поглед на првиот и во поглед на вториот дел кај оваа сложенка нема елементи на архаичност. Напротив, очигледно е влијанието на постојни модели од времето на Платон. Мотивацијата за создавањето на оваа сложенка или за изборот токму таа да биде употребена, а не некој друг збор, може да се насре од непосредниот контекст, сп. Pl. *Cra.* 388e7-389a3:

„Οὐκ ἄρα παντὸς ἀνδρός, ὃ Ἑρμόγενης, ὄνομα θέσθαι [ἐστὶν] ἀλλὰ τινος ὄνοματουρῶ οὗτος δ' ἐστίν, ὡς ἔοικεν, ὁ νομοθέτης, ὃς δὴ τῶν δημιουργῶν σπανιώτατος ἐν ἀνθρώποις γίγνεται.“

„Значи, не може секој, Хермогене, да става имиња, туку само некој изработувач на имиња. А, таков е, веројатно, законодавецот, кој од сите творци најретко се јавува меѓу луѓето“.⁴

За Платон создавањето имиња е занаетчиство, творештво и затоа е најприродно да се опише како еден вид *-ουρῶς*.⁵ Тоа е индивидуален чин, а сложенката со втор дел *-ουρῶς* непосредно нè упатува на *δημιουργός*, централен поим во Платоновите корпус во сите негови фази. Од аспект на квантитативниот принцип на иконичноста (сликовитоста), може да се каже дека сложеноста на овој збор одговара на сложеноста на поимот што го означува.⁶ А ако го погледнеме непосредниот контекст во кој е употребен, може да се забележи дека Платон доследно ги употребил синтагмите *ὄνομα θέσθαι* и *ὁ νομοθέτης*,⁷ *ὄνοματουρῶ* и *τῶν δημιουργῶν* според

⁴ Во трудот е користен преводот на македонски од изданието Платон. *Кратил*. Превод од старогрчки, коментар и белешки Весна Томовска–Митровска. Скопје: Магор, 2006.

⁵ Томовска 143.

⁶ За аналогијата како иконичен принцип и за останатите принципи на иконичноста (блискост, последователност), види Antilla 89; Fischer 66-67; Giacalone Ramat 128-129; Anderson 240 и понатаму. За иконичноста на сложените и изведените зборови, види Waugh 57 и понатаму; Liberman 243 и понатаму.

⁷ Несомнена е играта со зборови што ја прави Платон преку смисловното, но и гласовно изедначување на двете синтагми на повеќе места во *Кратил*, сп. Pl. *Cra.* 389a5, 389d5, 390a4, 390d4, но и во „Хармид“, сп. Pl. *Chrm.* 175b. *ὁ νομοθέτης τοῦτο*

принципите на блискост и последователност. Последниве две се освен тоа и двете во генитив, еднина и множина. Понатаму, во дијалогот Платон ќе го употреби и зборот *ὀνομαστικός*, сп. Pl. Cra. 424ab, што всушност е добиен со супстантивизација од придавката *ὀνομαστικός*, „што му припаѓа, е поврзан, -а, -о со именувањето“ (изведена од пасивната глаголска придавка *ὀνομαστός* од глаголот *ὀνομάζω*, „нарекувам по име, повикувам, именувам“).⁸ Но ваквата супстантивизирана придавка веќе не го отсликува поимот „мајстор за имиња“, туку значи „искусен во именување“.

Платоновитеот стремеж за сликовитост може да се илустрира и преку други сложени зборови. Сложенката *μελίρρυτος*, „што претекува од мед, облиен со мед, меден“, се среќава во дијалогот „Ион“, при описот на божествената моќ на поезијата, сп. Pl. Ion 534b1. Составена е од именската основа *μελι-* (од именката *μέλι*, „мед“) и глаголската придавка *ρύτος* (од глаголот *ρέω*, „течам, се прелевам, облевавам“). Образувана е од една страна по аналогија на други стари сложеники со прв дел *μελι-* како *μελι-ηδής*, „сладок како мед, пријатен“, *μελί-κρατον*, „смеса за жртвување од мед и млеко“, мик. *te-ri-da-ma-te* (PY An 39.8), *te-ri-du-ma-te* (PY An 39.2), ном. мнж. од апелатив што значи „лице одговорно за мед“ и сложеники со втор дел *-ρυτος*, како *άλί-ρυτος*, „измиен од морето“, *αίμό-ρυτος*, „облиен со крв“, *ἀμφί-ρυτος* и *περί-ρυτος*, „опкружен со вода“.⁹ Сложената придавка *μελίρρυτος* се среќава и кај други автори, но подоцнежни. Изборот што го направил Платон употребувајќи ја токму оваа придавка како атрибут на именката *κρήνη*, „вир, извор“ станува сосема јасен ако се разгледа контекстот, сп. (Pl. Ion 534a1-534b3):

„... οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὴν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμόν, βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάρκχαι ἀρύονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμεναι, ἔμφρονες δὲ οὔσαι οὔ, καὶ τῶν μελοποιοῶν ἢ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσι. λέγουσι γὰρ δῆπουθεν πρὸς

τοῦνομα ἔθετο, „Законодавачот го дал тоа име.“ Види Anderson 51; Sedley (1998) 147 фус. 31; Demand 107-109.

⁸ DELG III: 804; EDG II: 1084.

⁹ DELG III: 681, IV₁: 971; Risch: 210–211.

ἡμᾶς οἱ ποιηταὶ ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὥσπερ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι.“

„...Истото ова е и со лирските поети, и тие, како корибантите, кои избежумени се впуштаат во танцот, не ги сочинуваат прекрасните песни во разумска состојба, туку, откако навлезат во хармонија и ритам, во Бакхов занес и вдахновеност. Како бакханатките кои од реките црпат мед и млеко, паднати во занес и избежумени, така и душата на лиричарите! Самите тие го тврдат ова: говорат поетите дека од медените извори, од градините и долините на Музите ги црпат песните, а нам ни ги донесуваат како што носат пчеличките, и едните и другите – во лет“.¹⁰

Во целата слика клучна улога имаат именките *μέλι*, „мед“ и *μέλος*, „песна“, кои Платон поетски ги врзува во една звучна игра, иако тие не се етимолошки поврзани.¹¹ Синтагмата *οἱ ποιηταὶ ... ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ... δρεπόμενοι τὰ μέλη*, „поетите ... од медените извори ... ги црпат песните“ се надоврзува на синтагмата *αἱ βάχχαι ἀρύνονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι*, „бакханатките црпат од реките мед“ во духот на идејата за надоврзувањето, привлекувањето на поетите како железни прстени во синцирот на вдахновението. Дополнувањето на именката *κρήνη*, „вир, извор“ со придавката *μελίρρυτος* наспроти употребата на именката *ποταμός*, „река“ без придавка и формално ја отсликува идејата на надоврзувањето на алки и нараснување на синцирот. Од друга страна, синтагмата *κρηνῶν μελιρρύτων* непосредно нè упатува и на Хомер и на неговиот поетски јазик, во кој синтагмата *κρήνη μελάνυδρος*, „вир црноводен“ е постојан елемент, сп. Ном. II. 9.14, 16.3, *Od.* 20.158.

Исто така, во дијалогот „Ион“ се среќава и сложенката *συνθαμβέω* (Pl. *Ion* 535e3). Сложенката е составена од префиксот *συν-*, „со“ и глаголот *θαμβέω*, „се стаписувам од чудење, страв, восхит“, деноминативен глагол во врска со именката *θάμβος*, „зачуденост,

¹⁰ Преводот на македонски е според изданието Платон. *Дијалози - Протагора, Евтифрон, Ион*. Предговори, белешки и објаснувања Елена Колева. Скопје: Култура, 1994.

¹¹ Именката *μέλι* е стар индоевропски збор со соодветни паралели во повеќето индоевропски јазици, сп. хет. *melit*, лув. *malit*, гот. *miliþ*, алб. *mjaltë*, ст.ирс. *mil*, лат. *mel*, а етимологијата на *μέλος* не е докрај разјаснета. Види DELG III: 681-683; EDG II: 925–928.

уплав“.¹² Гледано од аспект на аналогичјата, таа има паралела во други глаголски форми составени со префиксот *συν-*, „со“ како *συν-αλγέω* (S.Aj.253), „се мачам заедно, сочувствувам“, *συν-απορέω* (E. Fr. 953.26), „страдам заедно“, сп. и *συν-θαυμάζω*, „се восхитувам заедно“, забележана кај Платон, сп. Pl. La. 178a2. Но треба да се забележи дека практично и нема други сложени глаголи составени од *θαμβέω* и префикс, освен *ἐκ-θαμβέω*, „се вадам од ум, се стаписувам“, којшто го содржи префиксот *ἐκ-*, „од“, односно може да се поврзе со соодветната сложена именка *ἐκθάμβησις*, „зачуденост, стаписаност“ и придавката *ἐκθαμβος*, „зачуден, стаписан“, форми посведочени кај подоцнежни автори. Платоновата сложенка со префиксот „со“, којашто треба да искаже соживување, истовременост, од тој аспект е уникатна творба. Од една страна, префиксот *συν-*, „со“, го дополнува значењето на основниот глагол на поинаков начин од префиксот *ἐκ-*, „од“. Од друга страна, сложениот глагол како подолг од простиот глагол значи отсликување на зголемениот интензитет на дејството преку формата.

Уште покарактеристично во таа смисла е образувањето на глаголот *συνδιαταλαιπωρέω*, „поднесувам нешто заедно со некого, издржувам заедно“, забележан во дијалогот „Критија“. Платон глаголот *ταλαιπωρέω*, „работам тешка работа, се мачам“ го проширува со префиксите *συν-*, „со“ и *δια-*, „низ“, сп. Pl. Cri. 45d4-6:

„ἢ γὰρ οὐ χρή ποιεῖσθαι παιδᾶς ἢ συνδιαταλαιπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα...“

„Или треба да не се прават деца воопшто или да се претргаат маките со нив, да се одгледаат тие и да се образуваат...“

Имајќи предвид дека и самиот глагол *ταλαιπωρέω* е изведен од една сложена придавка *ταλαίπωρος*, „што работи напорно, измачен“¹³ и повеќе од јасно е дека новообразуваниот глагол *συν-δια-ταλαιπωρέω* искажува особено долг, обемен и интезивен процес.

¹² DELG II : 421; EDG I : 532.

¹³ Првиот дел од сложенката *ταλαι-* може да се поврзе со *τάλασσα*, *τλῆναι*, „поднесува“, а вториот дел со глоси како *πωρεῖν-κηδεύειν*, *πενθεῖν*, „страда“, *πωρήσαι-λυπήσαι*, „жали“ или, пак, со *πῶρος*, „вид мермер“, *πωρόω*, „стврднувам“, види DELG IV₁: 1088; EDG II: 1445.

Акумулирањето на морфемите го отсликува тој факт на формално ниво.¹⁴

Платоновата вештина за создавање имиња доаѓа до израз и кога од вообичаените, веќе познати сложени или прости зборови изведува други со поинаков суфикс. На пример, во дијалогот „Фајдар“ вештината на држење на уздите, возење на коњска запрега, управување се именува како *ἡνιόχησις* (Pl. *Phdr.* 246b4). Оваа именка е изведена со помош на суфиксот *-σι-* од глаголот *ἡνιοχέω*, „држам узди, возам, управувам“, кој е изведен, пак, од именката *ἡνι-οχος*, „уздодржец, возач“, стара сложенка, потврдена и на микенските плочки, сп. *a-ni-o-ko* (KN V 60.1), */(h)āni-o(h)okhos/*.¹⁵ Имињата образувани со суфиксот *-σι-* (*-τι-*) означуваат вршење на некое дејство.¹⁶ Во времето на Платон грчкиот јазик веќе изобилува со голем број вакви апстрактни именки, врзани за различни семантички сфери, а моделот *ποιήσις* : *ποιέω* според кој е образувана и именката *ἡνιόχησις* од *ἡνιοχέω* е распространет.¹⁷

Ако го погледнеме пасусот од „Фајдар“, каде што е употребена именката *ἡνιόχησις*, не можеме а да не го забележиме во она што треба да биде само едноставно, како што вели самиот Платон „човечко образложение“ (*ἀνθρωπίνη διήγησις*) на душата, свесниот редослед во воведувањето на поимите „возач“, „вози“, „возење“ кои кореспондираат со нивниот сооднос од зборообразувачки аспект, односно со нивната хронологија на настанување, односно со постепеното развивање на нивната семантика од конкретно во апстрактно, сп. Pl. *Phdr.* 246a6-246b4.

„εοικέτω δὴ συμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύγους τε καὶ ἡνιόχου. θεῶν μὲν οὖν ἵπποι τε καὶ ἡνιόχοι πάντες αὐτοὶ τε ἀγαθοὶ καὶ ἐξ ἀγαθῶν, τὸ δὲ τῶν ἄλλων μέμικται. καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν ὁ ἄρχων συνωρίδος ἡνιοχεῖ, εἶτα τῶν ἵππων ὁ μὲν αὐτῷ καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς καὶ ἐκ τοιούτων,

¹⁴ На сличен начин акумулирањето на суфиксите во формите за компаратив и суперлатив во латинскиот јазик искажува степенување, на пример *long-us*, *long-ior*, *long-is-si-mus*, види Anderson 240.

¹⁵ DELG II : 413; Buck 588.

¹⁶ Станува за збор за стар индоевропски суфикс, кој уште од самите почетоци еднакво се употребува и за образување прости, но и сложени апстрактни именки. Види Chantraine 275-276; Risch 38-39; Buck 588.

¹⁷ Chantraine 279.

ὁ δ' ἐξ ἐναντίων τε καὶ ἐναντίος χαλεπὴ δὴ καὶ δύσκολος ἐξ ἀνάγκης ἢ περὶ ἡμᾶς **ἡνιόχησις**“.

„[Душата] е како срасната моќ од крилеста запрега и возач. Коњите и возачите на боговите, сите тие се добри и од добро потекло, а на другите се мешани. Што се однесува до нас, прво, оној што управува вози коњска запрега; второ, едниот од коњите е убав и добар и од добро потекло, а другиот е од поинакво потекло и е поинаков. Затоа, неизбежно е за нас **возењето** да биде тешко и мачно“.

Овој пасус е единственото зачувано место каде што Платон ја употребува именката ἡνιόχησις за да го означи поимот „возење, управување со коњска запрега“. На неколку други места, сп. Pl. *Gorg.* 516e6; *Ion* 537a2; *Leg.* 795a4, тој ја употребува именката ἡνιοχεία. Именките на -εια од овој тип кореспондираат со глаголи на -εω и именки на -εως.¹⁸ Соодветниот глагол ἡνιοχεύω и ἡνιοχεύς ги има кај Хомер, сп. *Hom. Il.* 11.103 *Hom. Il.* 5.505. Контекстите во кои Платон ја употребува именката ἡνιοχεία немаат врска со метафората за душата прикажана во „Фајдар“.

Во многу случаи Платон употребува познати зборови, но развива ново значење кај нив. Веројатно од овој аспект може да се разгледуваат најголемиот дел од философските термини со кои се служи. Но, ако ги оставиме нив настрана, пример за тоа може да биде и придавката παιδικός, односно прилогот παιδικῶς. Основното значење на оваа придавка оформена со суфиксот -ικο-,¹⁹ која се однесува на именката παῖς, παιδός, „дете, момче“ е „детски, момчешки“ или „како дете, како момче“. Од ова основно значење се развило и преносното значење „љубовен, сентиментален“, а супстантивизирана, придавката значи „љубимец, омилен, омилено нешто“. Во своето основно и преносно значење таа е забележана кај повеќе автори, па и на натписи. Но Платон во „Кратил“ ја употребува во значење „забавен, несериозен“. Значењето „забавен, несериозен“

¹⁸ DELG II: 413; Buck 120–121; Chantraine: 89-90.

¹⁹ Придавките оформени со овој суфикс стануваат значаен дел од вокабуларот на грчкиот јазик во похомерскиот период. Овој суфикс е особено фреквентен во јазикот на философијата. Види Chantraine 386-387; Risch 163; Buck 636-637; Adrados 169; Schiappa 464.

се надоврзува на значењето „детски, наивен“ преку воспоставување на аналогија со соодветниот деноминативен глагол (изведен од именката *παῖς*) *παίζω*, „си играм, се забавувам“ и именката *παῖγμα*, „игра“,²⁰ но и преку спротивставувањето со придавката *σπουδαῖος*, „сериозен, ценет“. Сето ова може да се види од непосредниот контекст, сп. Pl. Cra. 406b7-406c3.

ΕΡΜ. Τί δὲ ὁ “Διόνυσός” τε καὶ ἡ “Ἀφροδίτη”;

ΣΩ. Μεγάλα, ὃ *παῖ* Ἰππονίκου, ἐρωτᾷς. ἀλλὰ ἔστι γὰρ καὶ σπουδαῖος εἰρημένος ὁ τρόπος τῶν ὀνομάτων τούτοις τοῖς θεοῖς καὶ **παιδικῶς**. τὸν μὲν οὖν σπουδαῖον ἄλλους τινὰς ἐρώτα, τὸν δὲ **παιδικὸν** οὐδὲν κωλύει διελθεῖν *φιλοπαίσιμονες* γὰρ καὶ οἱ θεοί.

„Хермоген: А, што е со Дионис и со Афродита?

Сократ: Прашуваш, Хипоников сине, за голема работа. Но, за имињата на овие богови може да се одговори на два начина, едниот е сериозен, а другиот е **забавен**. За сериозниот начин прашај некои други луѓе, а мене ништо не ме спречува да појдам по оној **забавниот**; затоа што и овие богови се љубители на забава“.

Не препушта Платон ништо на случајност, па затоа не пропушта и на Хермоген да му се обрати со синтагмата ὃ *παῖ* Ἰππονίκου, „Хипоников сине“, наместо да го нарече по име. Доследно ги спротивставува придавките *παιδικός* и *σπουδαῖος* и како прилози и како придавки и, на крајот, сликата ја завршува со сложенката *φιλοπαίμων*, „што сака да си игра, разиграен, забавен“.²¹ Во грчкиот јазик се употребува и придавката *παίδειος* (*παιδεῖος*) паралелно покрај придавката *παιδικός*, но Платон неа ја употребува многу ретко, а никогаш во значењето „забавен, несериозен“.

Својата креативност како *ὀνοματουργός* Платон недвосмислено ја покажува и во контекст на етимолошките анализи што ги изведува во „Кратил“ за да го илустрира процесот на создавање имиња.

Па така за да ја објасни етимологијата на зборот „душа“, *ψυχή*, измислува сложенка *φυσ-έχη*, со прв дел *φυσ-*, од *φύσις*, „природа“ и

²⁰ DELG III : 849; EDG II : 1143.

²¹ И кај Ксенофонт, историчарот, современик на Платон има еден пример преку кој може да се насети сличен развој во значењето на придавката *παιδικός*, сп. „καὶ μὴν μετεῖχε μὲν ἥδιστα *παιδικῶν* λόγων, *συνεσπούδαξε* δὲ πᾶν ὃ τι δέοι φίλοις.“ (Xen. Ages. 8.2.1), „Со најголема сласт ги споделуваше момчешките работи, но и сериозно се ангажираше за сè што им беше потребно на пријателите“.

втор дел -εχη, од ἔχω, „досегам, држам, имам“. Според објаснението на Платон, сложенката треба да значи „она што ја држи (одржува, носи) природата“. Сп. Pl. *Cra.*400b1-3:

„Καλῶς ἄρα ἂν τὸ ὄνομα τοῦτο ἔχοι τῇ δυνάμει ταύτῃ ἢ φύσιν ὀχεῖ καὶ ἔχει “φυσέχην” ἐπονομάζειν. ἔξεστι δὲ καὶ “ψυχήν” κομψευόμενον λέγειν.“

„Би било убаво она што има таква способност да ја одржува и да ја држи (ἔχει) природата (φύσιν), да се нарече φυσέχη (она што ја држи природата). А можно е малку подотерано да се каже ψυχή“.

Сложената именка *φυσέχη* многу попрецизно од простата *ψυχή* ја отсликува суштината на поимот, секако така како што го разбира Платон. Душата ја носи и ја одржува во живот природата на целото тело, *τὴν φύσιν παντὸς τοῦ σώματος* (Pl.*Cra.*400a5). Душата е двигател и носител на животот, сп. Pl. *Phdr.* 245c5-9, e2-6; *Phd.* 105c9-d4; *Lg.* 896b2-3.²²

Има или соодветни форми во грчкиот јазик со кои би можеле да ја поврземе сложенката *φυσέχη*? Сложенките кај кои првиот дел е именски, а вториот глаголски влегуваат во категоријата глаголски рекциони сложенки. Тоа се сложени форми како на пример *χέρ-νιψ* (од *χείρ*, „рака“ и *νίζω*, „мијам“), „вода за миене на рацете“ или како *δρυ-τόμος* (од *δρῦς*, „дрво“ и *τέμνω*, „сечам“), „дрвосечач“.²³

Што се однесува до првиот дел, именката *φύσις* како прв дел се јавува во мал број сложенки, притоа се задржува целата основа, сп. *φυσι-ο-γνώμων*, „тој што суди за човекот според неговите карактеристики“, *φυσι-ο-λόγος*, „тој што го истражува природното“.²⁴ Така како што ја образувал својата форма Платон, повеќе наликува како првиот дел *φυσ-* да е издвоен од една придавка како што е *φυσικός*, „природен, едноставен“.²⁵ Што се однесува до вториот дел,

²² Сп. го преводот на англиски: „Then there would be an admirable fitness in calling that power which carries and holds (ἔχει) nature (φύσιν) *φυσέχη* and this may be refined and pronounced *ψυχή*.“ според изданието Plato. *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 12 translated by Harold N. Fowler. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921. Види Sedley (1998) 154 и (2003) 96-97; Митевски 20 и понатаму.

²³ Risch 194 и понатаму; Schwyzer 429 и понатаму.

²⁴ DELG IV₂ : 1234. За грчкиот е вообичаено кога првиот дел е именски, да се задржи целата основа од името, види Risch 217.

²⁵ За Платон не е карактеристична употребата на оваа придавка, но не е исклучена можноста дека му била позната оваа или некоја друга слична форма.

глаголот $\acute{\epsilon}\chi\omega$, кога се употребува како втор дел во реакциони сложенки, се јавува со својата полна о-степен, сп. $\acute{\eta}\nu\acute{\iota}\text{-}\sigma\chi\omicron\varsigma$ (од $\acute{\eta}\nu\acute{\iota}\alpha$, „узда“ и $\acute{\epsilon}\chi\omega$), „уздржец, возач“. Со истата аблаутна степен глаголот $\acute{\epsilon}\chi\omega$ (сп. и именка $\acute{\omicron}\chi\acute{\eta}$, „потпора“) се јавува и кај препозиционални сложенки како $\text{περι-}\sigma\chi\acute{\eta}$, „обвивка, обем“ или $\text{μετ-}\sigma\chi\acute{\eta}$, „учество“.²⁶ Но, вториот дел $\text{-}\epsilon\chi\eta$ поскоро наликува како да е издвоен од придавките од друг тип, како $\text{συν-}\epsilon\chi\acute{\eta}\varsigma$, „непрекинат“, $\text{προσεχ\acute{\eta}\varsigma}$, „соседен“.

Новообразуваната сложенка на Платон во овој случај не се потпира на познати и препознатливи составни делови. Создавањето нови зборови, зборообразувањето неретко значи и издвојување на делови од постојните зборови како морфеми, кои претходно не биле тоа.²⁷ Ова е природно тогаш кога поради фонетските промени границите помеѓу морфемите веќе не се препознатливи или кога говорителите повеќе не можат да го препознаат првобитното значење на морфемите. Во случајот на Платон малку е веројатно дека станува збор за невешто издвојување на морфеми од други зборови. Поскоро би рекле дека станува збор за целосно ослободување од традиционалното во име на сликовитоста. Создавањето на сложенката $\text{φυσέχ}\eta$, бездруго е фонетско скратување на синтагмата $\acute{\eta}\ \text{φύσιν}\ \acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota$, но тоа во исто време е и израз на едно ново читање на зборовниот фонд кој му бил на располагање на авторот, затоа што ниту φυσ- ниту $\text{-}\epsilon\chi\eta$ немаат паралела во други зборови.

Обратно, при објаснувањето на името на богот Аполон, Платон го создава сложеното име $\acute{\Lambda}\epsilon\iota\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\nu$ користејќи лесно препознатливи елементи. Притоа, тој објаснува на следниов начин, сп. (Pl. Crat. 405c5-6)

„διὰ δὲ τὸ $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\ \beta\omicron\lambda\omega\tilde{\nu}$ ἐγκρατῆς εἶναι τοξικῆ $\acute{\Lambda}\epsilon\iota\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\nu$ ” ἐστίν.“

„А, бидејќи постојано го оптегнува лакот ($\text{τὸ}\ \acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\ \beta\omicron\lambda\omega\tilde{\nu}$), затоа што е мајстор во стрелање, тој е $\acute{\Lambda}\epsilon\iota\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\nu$ (што постојано стрела)“.²⁸

²⁶ DELG II : 393.

²⁷ Waugh : 58-59.

²⁸ Сп. го и англискиот превод, „And because he is always by his archery controller of darts ($\beta\omicron\lambda\omega\tilde{\nu}$) he is ever darting ($\acute{\Lambda}\epsilon\iota\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega\nu$).“ според изданието Plato. *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 12 translated by Harold N. Fowler. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921.

Првиот дел од сложенката, а всушност, е прилогот *αεί, αεί*, „секогаш, постојано“, кој може да се сретне и кај општи и кај сопствени имиња, сп. *αεί-γενέτης*, „вечен“, *Αεί-στρατος*, *Αεί-θάλης*.²⁹ Што се однесува до вториот дел, глаголот *βάλλω*, „фрлам, стрелам“ кога се јавува како втор дел во сложенки, вообичаено се јавува како *-βολος*, сп. *ἔπεσ-βόλος*, „зборлест“ или епитетот на богот Аполон *ἔκη-βόλος*, „далекуметец“.³⁰ Во збирката на грчка поезија е забележана и придавка *αεί-βολος* (AP 6.282.5). Но вториот дел од Платоновата сложенка гласи *-βαλλον*, а тоа е активниот партицип на презентот од глаголот *βάλλω* и има паралела во лични имиња како *Ἵπερ-βάλλον*, *Παρα-βάλλον*. Можеби Платон сметал дека партиципската форма за сегашно време од глаголот подобро ќе ја нагласи семантиката на првиот дел *αεί*, а секако бил свесен дека формата со *λλ* е поблиска до формата *Απόλλων*.

Од анализата на примерите се гледа дека Платоновата вештина во отсликувањето на суштината со гласови и букви е забележителна. Таа може да се следи на ниво на образување нови сложени зборови, изведуваче нови зборови со суфикси од познати основи, развивање на нови значења кај познатите зборови, но и на ниво на „етимолошка анализа“ на зборовите. Се разбира, може да се постави и прашањето дали термините односно зборовите или значењата, што се среќаваат првпат кај Платон, не биле и претходно познати, но просто не биле забележани. Платоновото учење, секако, се надоврзува на обемна претходна традиција во философијата и книжевноста. Но, вештината на изработување имиња, вештината на именувањето, всушност, е вештина на употреба на вистински збор на вистинско место на вистински начин. Анализата на примерите укажува на тоа дека Платон бил целосно предаден на таа вештина. Сликвитоста на Платоновитиот јазик може да се следи и на фонетско, и на морфолошко и на синтаксичко ниво.

Читањето на „Кратил“ секако завршува со размислување околу тоа дали навистина Платон преку ликот на Сократ ја застапува тезата дека врската помеѓу знакот и означеното е мотивирана, а не

²⁹ DELG I : 43.

³⁰ DELG I : 162; EDG I : 197.

произволна.³¹ Анализата на примерите покажува дека Платон колку што бил свесен за неограничените можности на јазикот, толку бил свесен и за неговите системски ограничувања. Тврдењето дека процесот на создавање имиња (*ἡ τοῦ ὀνόματος θέσις*) е работа за законодавач (*νομοθέτης*) произлегува, пред сè, од неговото лично искуство како *ὀνοματοῦργός*, кој добро ги познава законитостите (*νόμος*) на името (*ὄνομα*).

Имајќи ја предвид придавката *παιδικός* и нејзиното значење „несериозен“, може да се смета дека етимолошките анализи на зборовите што ги нуди Платон во „Кратил“, па според тоа и понудените сложени зборови, исто така, се несериозни. Еден дел од истражувачите ги сметаат за иронија. Но, ако се разгледаат повнимателно, и кај нив може да се забележи, од една страна, доследност во аналогијата според веќе познати зборови и форми, а од друга страна, свесно прекршување на воспоставените дијаграми. Тие, во крајна линија, се не помалку сериозно сведоштво за Платоновите аналитички пристап кон јазикот од сведоштвото на оние кованици, што се широко прифатени од неговите ученици и следбеници и станале нераскинлив дел на лексиконот на грчкиот јазик и на интернационалната ризница.

³¹ Димишковска 2007–2008.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

(кирилица)

- Бузалковска-Алексова, Маргарита. „Кон микенските сложенки со втора компонента *-we-ke*, *-wo-ko*, *-wo-ke*, *-wo-ki-de*“. *Годишен зборник на ФЗФ* 53 (2000): 81-95.
- Димишкова Трајаноска, Ана. „За точноста на имињата: натурализмот наспроти конвенционализмот во Платоновиот Кратил I-II“. *Systasis* 11-12 (2007-2008).
- Митевски, Витомир. *Платоновото учење за душата*. Скопје: Матица, 2005.
- Томовска, Весна. „Платоновата поетика на имињата“. *Одделение за лингвистика и литературна наука МАНУ* 35.2 (2010): 137-149.

(латиница)

- Adrados, Francisco Rodriguez. *A History of the Greek Language*. Leiden: Brill, 2005.
- Anderson, Earl R. *A Grammar of Iconism*. Cranbury: Associated University Presses, 1998.
- Antilla, Raimo. *Historical and Comparative Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 2009.
- Bader, Françoise. *Les composés grecs du type de demiourgos*. Paris: C. Klincksieck, 1965.
- Buck, Carl Darling and Petersen, Walter. *A Reverse Index of Greek Nouns and Adjectives*. Chicago: University of Chicago Press, 1944.
- Chantraine, Pierre. *La formation des noms en grec ancien*, Paris: C. Klincksieck, 1933.
- DELG = Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étimologique de la langue grecque*. I-IV₂. Paris: C. Klincksieck, 1968-1980.
- Demand, Nancy. "The Nomothetes of the Cratylus". *Phronesis* 17 (1972): 106-109.
- EDG = Beekes, Robert Stephen Paul (with the assistance of Lucien van Beek). *Etymological Dictionary of Greek*. I-II. Leiden: Brill, 2010.
- Fischer, Olga. "Iconicity in Language and Literature: Language Innovation and Language change". *Neuphilologische Mitteilungen* 98 (1997): 63-87.
- GEW = Frisk, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. I-III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1954-1972.

- Giacalone Ramat, Anna. "Iconicity in Grammaticalization Processes". *Iconicity in Language*. ed. Raffaele Simone. Amsterdam: John Benjamins, 1995. 119-140.
- Lieberman, Anatoly. "Iconicity and Etymology". *Signergy*. Ed. J. Conradie et al. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 243-258.
- Risch, Ernst. *Wortbildung der homerischen Sprache*. Zweite Auflage. Berlin : Walter de Gruyter, 1974.
- Schiappa, Edward. "Did Plato Coin Rhētorikē?". *The American Journal of Philology* 111.4 (1990): 457-470.
- Schwyzler, Eduard. *Griechische Grammatik I*. München: C. H. Beck (1953).
- Sedley, David. *Plato's Cratylus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Sedley, David. "The Etymologies in Plato's Cratylus". *The Journal of Hellenic Studies* 118 (1998): 140-154.
- Waugh, Linda, R. "Degrees of Iconicity in the Lexicon". *Journal of Pragmatics* 22 (1994): 55-70.

Elena Dzukeska

PLATO OR ON THE NAME-MAKING

2400 years later Plato's discussion on the correctness of the names i.e. on the origin and function of language in "Cratylus" has not ceased to raise questions and answers. The aim of this presentation is by means of linguistic analysis and comparison of this particular dialogue with the other dialogues to investigate Plato's attitude towards language in terms of his own name-making skill. And this skill, as the research shows, can be viewed both on the level of creation of words and on the level of development of new meanings and it represents significant contribution to the development of the Greek language.

